

פרק ג

שקיעתה של מונאסטיר 1863-1880

תירגם אבנר כהן

אחרוני המבקרים המערביים שביקרו במונאסטיר לפני השריפה של 1863 התאכזבו ממה שראו. הנוסעים הבריטים אדליין אירבי וג'ורג'ינה מקנזי הגיעו למונאסטיר ביוני 1863 והתאכזבו בקונסוליה הבריטית. הם ציפו לראות את הרומנטיקה של המזרח אבל, בפועל מצאו "עיר טורקית מודרנית". בפחות משלושים שנה מאז השריפה של 1835 שוקמה מונאסטיר, שוקמה והתחדשה בהתאם לרעיונות התקופה המתקדמים ביותר. מתחם צבאי ענק נבנה בסגנון נאו-קלאסי, בית חולים מודרני, שדרות רחבות, חנויות נאות, מלונות מקסימים בסגנון אירופאי, שולחנות ביליארד בבתי הקפה, הזמנות בצרפתית לארוחות יוקרה, משרד טלגרף, מגדל-שעון, וקונסוליות אירופיות – כל אלה אכזבו את אירבי ומקנזי. בארבעה-עשר באוגוסט 1863 מרבית אלה עלו באש.

השריפה של 1863

בקיץ 1863 חוותה מונאסטיר בצורת קשה. תקופות הקיץ באקלים ים-תיכוני הן יבשות בד"כ, אולם מיקומה הפנים-יבשתי של מונאסטיר אפשר לה להתחמק מהאקלים הים-תיכוני וליהנות, במקומו, מגשמי הקיץ האופייניים ליבשת אירופה. אולם, גשמי הקיץ לא הגיעו ונחל הדראגור שחצה את מרכז העיר יבש לחלוטין. מרבית בארות העיר יבשו גם הן.

בארבע אחרי הצהריים של ה-14 באוגוסט נשמע ירי של סוללת התותחים, הייתה זו התרעת אזעקה. האש החלה במסבאה קטנה והתפשטה במהירות לבתים סמוכים. הקונסול הבריטי, צ'רלס קאלברט, תאר במכתבו מה-20 באוגוסט את מאמצי כבאי העיר להילחם בשריפה:

"הרשויות האזרחיות עם כל כוחות המשטרה ורשויות הצבא מתוגברות במספר פלוגות שכל אחת מהם מצוידת בכבאיות ובציוד להריסה של בתי עץ הגיעו מוקדם למקום אולם לא הצליחו לעצור את התפשטות האש. לרוע המזל, בעקבות הבצורת היה גם מחסור במים ומעט המים שנותרו לא הועילו ממש לעצירת הלהבות שכבר מההתחלה נראו כבלתי ניתנות לשליטה".

תוך פחות משעתיים, שני גשרים שעליהם שורות של חנויות נהרסו ובמשך עשר השעות הבאות, האש שבערה במשך הלילה ובבוקר של ה-15 באוגוסט, החריבה לחלוטין את המרכז המסחרי של מונאסטיר: השוק המקורה ו-2300 חנויות עלו בלהבות. עלו באש גם שלושה מסגדים גדולים, מספר בתי פאר ברובע הנוצרי, מגדל השעון בן 50 המטרים, שני בתי מרחץ, 46 אכסניות, חמישה גשרים על חנויותיהם ושני בתי משמר. בית המושל, מחנות הצבא ותחנת הטלגרף לא נפגעו. הקונסול קאלברט העריך את היקף הנזקים ב-500,000 ליש"ט או 50 מיליון פיאסטרים טורקים.

הרובע היהודי נמחק למעשה לחלוטין. מתוך 232 בתי המגורים שנשרפו, 190 היו ברובע היהודי שיותר מ-90% מהמבנים בו נשרפו. הנוצרים איבדו 35 בתים והטורקים שבעה בתים בלבד. ברובע היהודי שרדו רק 15 בתי מגורים. מאחר ובחלק מהמבנים התגוררו, לעתים, כחמש משפחות, נותרו ללא קורת גג כ-600 משפחות שמנו כ-6000 נפש שאיבדו את בתיהם בשריפה. למעשה, מייצגים המספרים את כלל הקהילה היהודית של מונאסטיר. ששת בתי הכנסת של הקהילה, בתי המדרש ותלמוד התורה חרבו אף הם.

לגבי הצופים האוהדים, המסתכלים מן הצד, ההרס של התשתיות במונאסטיר החוויר לעומת הסבל האנושי שהיה מנת חלקם של היהודים. כשהקונסול קאלברט התאבל על כך ש"השגשוג המסחרי של מונאסטיר ספג עקב האסון מהלומה כזאת שיידרשו להם לפחות 20 שנה להתאושש ממנה", הוא ציין שימים ספורים לפני השריפה העבירו סוחר מונאסטיר את תכולת חנויותיהם ליריד מסחרי בעיר פריילפ (Prilep) הסמוכה וכך נמנע נזק למרבית הסחורה. ליהודים, לעומת זאת, לא האיר המזל את פניו בצורה דומה. קאלברט מתאר את מצבם העגום במכתבו מה-2 באוגוסט:

"ההרס הכמעט מוחלט של הרובע היהודי הותיר למעלה משש מאות משפחות יהודיות במצב של מצוקה ומחסור. עד לתקופה הנוכחית סיפקו הרשות הממשלתית אלף ככרות לחם בכל יום ועוד כאלף ככרות לחם נתרמו ע"י מקורות פרטיים. אולם, אספקה זו לא היה בה בכדי למנוע רעב ממרבית הנזקקים; חלק מהם מצליחים בינתיים להתקיים על משאבים זעומים אישיים אבל סופם של אלה להתכלות במוקדם או במאוחר. אולם, מעבר ליתר השיקולים, חייבים להדגיש את הדאגה לעתיד. חייבת להיות אספקה של מזון בנוסף למגורים ואמצעי חימום לאנשים המסכנים הללו לקראת החורף הקרב ובא. כרגע, מאות מהם מצטופפים באוהלים שסופקו ע"י הממשלה; אחרים מתגוררים תחת כפת השמים או מתחת לעצים. אחרים, שהיו מסוגלים לשלם שכר דירה, עברו לגור בבתיים פרטיים".

N° 54.

to H. M.
Embassy.

Monastir,

August 20. 1863.

My Lord,

I regret to have to report to Your Lordship the occurrence of a most disastrous fire which broke out at a small tavern in this town late in the afternoon of the 14th. Instant, and raged with uncontrollable fury for upwards of 11 hours. - It has swept away the whole of the Bazaars, and the densely populated Jewish quarter, with the exception of a very few houses. - Five bridges, closed in with shops; a great number of Khans; the Town Clock-tower; three large mosques; and several valuable mansions in
the

The Right Honourable,
The Earl Russell, K. G.,

cc. cc. cc.

איור 3-1 מכתבו של צ'רלס קאלברט הקונסול הבריטי במונאסטיר
המזכיר את הרס הרובע היהודי צפוף-האוכלוסין בדף הראשון מתוך מכתבו מ- 20 באוגוסט 1863
על השריפה הגדולה של ה- 14 באוגוסט.

שליח הכנסייה הסקוטית ליהודי מונאסטיר, כהן-הדת סטובר, הצטער במיוחד נוכח מצבם הקשה והקדיש את זמנו לטיפול באלה שחלו כתוצאה מתנאי המחסה הלקויים והמחסור במזון. סטובר ביקר מדי יום יותר מ-3 חולים יהודים שהתאכסנו "בבקתות דלות וחדרים צפופים". התנאים היו כה גרועים שרבים מהיהודים חלו בטיפוס. במכתב מ-20 באוגוסט שהופיע ב-1 באוקטובר 1863 בכתב העת של המיסיון הסקוטי (Church of Scotland Home and Foreign Missionary Record) סטובר קרא לעזרה בתארו את ייסוריו נוכח מצבם הנורא של היהודים: מתחנן אני אליכם שתדווחו על מצבם לכל ידידי ישראל – לכל אלה שיש בלבם רגשות כלפי עמו העתיק של אלוהים. עזרו אחים יקרים, עזרו לנו במהרה בכדי שהאנשים האומללים האלה יזכו למחסה ולבגדים חמים לפני בוא החורף. בימים שלאחר השריפה התקיימו היהודים הודות ללחם ואוהלים שסופקו ע"י הרשויות העות'מניים ותושבים נדיבי-לב ממונאסטיר. גם תחנוניו של סטובר הניבו תוצאות. בנוסף לקריאתו שפורסמה בפומבי בכתב העת, אסף סטובר תרומות מחברי הכנסייה בגרמניה ובבריטניה. פניות אלה לא היו לשווא, הסכומים שנאספו אפשרו לסטובר לחלק כספים ותרופות ליהודים.

תגובת יהודי לונדון לאסון של מונאסטיר

למרות חשיבותה של העזרה מהמקורות העות'מניים והנוצרים, העזרה העיקרית ליהודי מונאסטיר התקבלה מאחיהם היהודים. רבה הראשי של מונאסטיר, יעקב יוסף ישראל, כתב יחד עם ראשי הקהילה איגרת, בקשה לעזרה, לסיר משה מונטפיורי בלונדון, אחד היהודים העשירים ביותר באותה תקופה בנוסף להיותו אחד מהמסורים ביותר לרווחתם של אחיו היהודים. במשך 100 שנות חייו הארוכים יצא מונטפיורי למסעי שליחות לעזרה והצלה של יהודים בדמשק, מרוקו, רוסיה, טורקיה ורומניה בנוסף לשבעה ביקורים בקהילה היהודית בירושלים. כפי שנכתב ע"י אחד ההיסטוריונים:

"קשריו החברתיים עם מעמדות השלטון בבריטניה, מראש הממשלה ועד הכפופים לו, מעמדו הפיננסי החשוב, קשריו ההדוקים וקשרי הנישואין עם ראשי משפחת רוטשילד ומעמדו כנשיא וועד שליחי הקהילות היהודיות בבריטניה (Board of Deputies of British Jews), העניקו לו מעמד סמכותי ייחודי בבריטניה ומחוצה לה".

מונטפיורי היה ידוע בקרב היהודים הספרדים באימפריה העות'מנית לפחות מהתקופה של עלילת הדם בדמשק בשנת 1840, כאשר הצטרף למסעם של ראשי הקהילות היהודיות באירופה בניסיונם המוצלח להביא לשחרורם של יהודי דמשק שהאשמו ברצח של ילד נוצרי למטרות טקסיות דתיות. אחרי מסעו למזרח התיכון פנה מונטפיורי לאיסטנבול ונפגש עם הסולטן והוציא ממנו הצהרה רשמית שקבעה שעלילת הדם הייתה שקרית. מעמדו הרם בקרב היהודים הספרדים התחזק במאי 1863, שלושה חודשים בלבד לפני השריפה במונאסטיר, כאשר נפגש, פעם נוספת, עם הסולטן באיסטנבול וקיבל ממנו הכרזה המבטיחה ליהודים שווין זכויות. מונטפיורי היה האיש שאליו הפנו יהודי מונאסטיר את מכתבם שנכתב בעברית ונושא את התאריך ה' באלול תרכ"ג (20 באוגוסט 1863). הקונסול קאלברט העביר את האיגרת ללונדון עוד באותו יום, בתוספת של הערות תמיכה מצדו, מכתב שהגיע למונטפיורי ב-17 בספטמבר. המכתב שקיבל מונטפיורי מיהודי מונאסטיר תורגם לאנגלית ופורסם ב-Jewish Chronicle בלונדון ב-25 בספטמבר 1863:

"אל סיר משה מונטפיורי, וכו'

לאחר שהעתרנו על ראשך ברכות ותפילות הננו להודיעך כי אבוי, אבוי! אש מן השמים ביקרה את עירנו וכלתה את בתי הכנסת הנאים שלנו ואת בתי מדרשינו. נערינו וזקנינו טובבים בחוצות עירומים, בעוני ומחסור והנשים, שגודלו בעדינות, סובבות יחפות וחסרות לבוש.

קולה של ההלכה אבל וחפוי ראש כי לא נותר מקום ללימוד התורה.

כולנו הושפלנו לעוני וכאב כי עירנו היפה עלתה בלהבות ורק כחמישה עשר מבתיה נותרו לפליטה.

וכעת, אל מי נוכל להפנות מבטינו לעזרה מלבד אל אבינו שבשמים המרחם על כל בריותיו ואליו, שזכותו היא בעזרה שהגיש לרבים.

אנחנו מתחננים בפניך להושיט לנו יד לעזרה ולדבר עם ראשי עירך ונדביה שיתייחסו אלינו בנדיבות לב ויעניקו לנו חלק מהברכות שבהם ברך אותם אלוהים ויעזרו לנו כך לתקן את הנזק שנגרם".

שריפה במונאסטיר – בקשת עזרה לסובלים

עלונים הכוללים את האיגרת, להלן, הועברו ע"י ועד שליחי הקהילות היהודיות בריטניה אל כל בתי הכנסיות על מנת לאסוף סכומי כסף לסובלים: -----

הוועד הלונדוני של שליחי הקהילה היהודית בבריטניה,

4 Great Stanhope-street, May Fair, London

Sept. 18th, 5624 – 1863

אדון ----- הנכבד.

הוסמכתי ע"י חבר המנהלים להעביר אליך עותק של המכתב שהתקבל לאחרונה מהמכובד צ'רלס קאלברט, הקונסול של הוד מלכותה במונאסטיר ובסלונקי, המתאר את האסון שהתרחש, למרבית הצער, על יהודי מונאסטיר; וכן את תרגום מכתבם של ראשי הקהילה היהודית בעיר שעיקריו אומתו גם ע"י הרב הראשי של העיר. "יש לקוות שבהתאמה עם הצעתו הנדיבה של סיר משה מונטיפיורי, תעביר ללא עיכוב את המידע העצוב הזה לידיעתם של חברי ההנהלה והחברים בבית הכנסת שלך. כך שבפנייה בבית הכנסת ביום הצום הקרוב או בתרומות לקראת היום הקדוש, או בכל אמצעי אחר שתמצא לנכון, ניתן יהיה לקבל עזרה מיידית אוהדת ונדיבה לסובלים מאחיהם היהודים.

אשמח להיות הממונה על כל העברה כספית שתוכל למסור לידי. אנא, שלח אלי לכתובתו של מר סמפסון סמואל, הפרקליט והמזכיר של חבר הנאמנים, 31 New Broad-street, London

בכבוד רב,

משרתך הנאמן

משה מאיר מונטיפיורי

הנשיא בפועל

נשלח לנשיא הקהילה הממונה בבית הכנסת -----,

איור 3-2: השריפה במונאסטיר.

בהמשך לכתבה שהופיע בג'ואיש כרוניקל של לונדון הופיעו גם מכתבם של משה מונטיפיורי, אל רבה של מונאסטיר יעקב יוסף ישראל והקונסול הבריטי צ'רלס קאלברט;

יהודי מונאסטיר לא היו מודעים לכך, אבל מכתבם הגיע לשולחנו של מונטיפיורי במועד מתאים ביותר. בארבעת השבועות שקדמו לקבלתו פרסמו עורכי הג'ואיש כרוניקל ביקורות נוקבות על ועד שליחי הקהילות היהודיות שבראשם עמד מונטיפיורי. מטר הביקורת החל בפרסום ב-14 באוגוסט כשלעיתון נודע שוועד הקהילות התעלם מהבקשות לעזרה של הקהילות היהודיות המרוששות והמאוימות בצנעא, תימן ובאיים היוניים ביוון. עורכי העיתון כתבו:

"האם כך מתנהלים רגשות האחוה שהיו אמורים לאחד בקשר אמיץ בין בני אותה דת לבני אותה דת? האם קשרי האמונה המשותפת התרופפו בלבבות יהודי אנגליה שאפילו לא התעורר בהם רגש פשוט של נדיבות לב ואף לא להניע אותם לעשות את המאמץ הקל ביותר להציל את הטובע הנלחם בגלים הסוערים בסמוך לאלה שהיו יכולים לעזור לו, אילו רק רצו בכך?"

נושא זה חזר על עצמו שבוע לאחר מכן בגיליון ה-21 באוגוסט וגם ב-18 בספטמבר, שבוע לפני שהמאורע במונאסטיר הופיע בדפי העיתון, ה"ג'ואיש כרוניקל" התייחס בביטול לפעולותיו של ועד הקהילות כשזה הגיש את

הדו"ח החצי-שנתי השלישי שלו, בכתבו: "דו"ח זה, אנחנו מאמינים, הוא הדו"ח העלוב ביותר שהובא אי פעם לתשומת ליבנו".

הקריאה לעזרה שהגיעה ממונאסטיר ב-17 בספטמבר נתנה לוועד הקהילות הזדמנות לכפר על טעותו. מונטפיורי פעל בנחישות מיד עם קבלת המכתב. הוא מיהר לפרסם קריאה לעזרה מיהדות בריטניה, עוד לפני יום כיפור שחל, באותה שנה, ב-23 בספטמבר. מונטפיורי כתב ב-18 בספטמבר איגרת לוועד הקהילות בלונדון והמליץ לכל רבני לונדון שמונאסטיר תהיה במוקד מאמצי גיוס התרומות מקהילותיהם ביום הצום הקרוב. עלונים עם עותקים מהמכתב ממונאסטיר ביחד עם מכתבי התמיכה של הקונסול קאלברט ושל מונטפיורי, הופצו לכל בתי הכנסת בלונדון. ה"ג'ואיש כרוניקל" שהבחין בתשומת הלב של וועד הקהילות ואולי הושפע גם מרוח החרטה והסלחנות של הימים הנוראים, כתב בגיליונו מיום 25 בספטמבר שבעבר אמנם מתח ביקורת על הימנעותו של וועד הקהילות מפעולה ולכן "יהי זה צודק שנהלל אותו על המהירות שבה פעל בתגובה למקרה החרום הנוכחי ושאוזנו הייתה כרויה לזעקה העצובה של המצוקה." "היה זה רק בערב ה-17 בחודש שהדיווח על האסון במונאסטיר, נכתב בטור אחר בעיתון, הובא לידיעתו של וועד שליחי הקהילות, וכבר למחרת הוועד, לא רק נפגש, אלא גם פרסם את פנייתו לכל הקהילות בממלכה."

מכתבו של מונטפיורי אל ועד שליחי הקהילות בלונדון בהקשר למונאסטיר פורסם גם הוא בגיליון של ה"ג'ואיש כרוניקל" ב-25 בספטמבר ובו נכתב:

"אדוני היקר,

מרגיש אני שזו חובתי, ללא רגע אחד של עיכוב, להפנות את תשומת לבך אל המכתבים המצורפים המתארים את האסון מעורר הרחמים שנחת על אחינו במונאסטיר.

חש אני בטחון שוועד הקהילות ימהר לפרסם את הידיעות העצובות לכל בתי הכנסת בממלכה ויבקש מהרשויות לשתף פעולה בארגון תנועה שתקל, ככל שיהיה ביכולתנו, את המצוקה הנוראה של הסובלים חסרי הישע; כמו כן אני מציע, ברגשי כבוד, שפנייה נרגשת תיעשה על ידי דרשנינו המכובדים לקראת יום הכיפורים ושהתרמות מיוחדות יעשו בכל בית כנסת ביום הקדוש. וכמובן, פנייה במשכן האלוהים אל אחינו היותר מצליחים - שמעולם לא נעשתה לשווא - תיעשה ביום שבו צדקה, כפי שקבעו מנהגינו הקדושים הנחשבת לאחד משלושת העמודים שעליהם ניצבת הכפרה, תהייה מוצגת לברכת האלוהים והתוצאה תהיה הטובה והשמחה ביותר.

אבקשך שתשמח לקבל את 20 ליש"ט המצורפים כתרומה לקרן לזכרה של אשתי המנוחה יהודית, לידי מונטפיורי.

*שלך אדוני היקר, ברגשי כבוד
משה מונטפיורי"*

מילותיו של המנהיג היהודי, העשיר והמפורסם התקבלו, ללא ספק, על ידי יהודי אנגליה כצו מלכותי. כל יהדות לונדון הגיבה לקריאה. ביום כיפור שמעו יהודי לונדון על השריפה ועל היהודים חסרי הבית של מונאסטיר. הרבנים נשאו נאומים, מודעות פורסמו ובשבועון "ג'ואיש כרוניקל" דווח על האירוע במונאסטיר במשך למעלה מחודש ימים. בקהילות היהודיות הספרדיות והפורטוגזיות נקבעה התכנסות מיוחדת של מועצת זקני העדה בכדי לאשר גיוס כספים ביום כיפור. בנוסף לכך אישרה המועצה העברית מידיית של 100 ליש"ט מ"קרן האסירים" (Funds of Cautivos) שנועדה לפדיון שבויים ועזרה לקורבנות של אסונות. הלחץ לתרום כסף היה חזק עד כדי כך שבית כנסת לונדוני שלא הרים תרומה הושמע ע"י ה"ג'ואיש כרוניקל" על כך ש"הפגין אדישות". ההשפלה הציבורית הביאה לכך שגם בית הכנסת של שכונת Bayswater תרם את חלקו.

יהודי לונדון תרמו כ- 2000 ליש"ט לרווחתם של יהודי מונאסטיר, סכום גדול באותה תקופה. בהמשכה של שנת 1863 ועד לאביב של 1864 נקנו בכסף שנתרם באנגליה בגדים, מזון ומחסה לאנשי מונאסטיר. כסף ניתן גם לרב הראשי של מונאסטיר על מנת שיוכל לבנות מחדש ולרהט את ביתו. אולם יהדות לונדון לא אפשרה למונאסטירילים להשתמש בכסף לבנייה מחדשת של בתי הכנסת ובתי הספר. הרס בתי בכנסת היה הנזק העיקרי שהזכירו יהודי מונאסטיר במכתבם למונטפיורי ועד לאוקטובר היו מנהיגי מונאסטיר נחושים בדעתם לבנות מחדש את נכסי הקהילה החשובים האלה. אבל בלונדון עמדו בתוקף שהכספים יוצאו למטרות של סיוע הומניטרי בלבד. במאי 1864 כתבו יהודי מונאסטיר ללונדון שעדיין לא התאפשר להם לבנות בתי כנסת חדשים, אבל הם יסדו שני בתי מדרש ותלמוד תורה שהם מקוים לחנוך בפסח של 1865.

סירובה של לונדון לעזור לבנות מחדש את בתי הספר ובתי הכנסת של מונאסטיר מדגיש את ההבדל העצום שהיה קיים במחצית המאה ה-19, בין היהדות העות'מנית לזו המערבית. באנגליה, חיי היהדות המסורתית נסוגו מעט כאשר היהודים השיגו שוויון זכויות והשתתפו בתרבות הלאומית ובשפתה. הם חיו את החיים היהודיים בשונה מאותם יהודים ספרדים עות'מניים, שלגביהם הזהות היהודית הייתה טוטאלית וכללה את הדת, השפה, המנהגים ומקום המגורים. אפילו לאלה מיהודי לונדון שהיו המסורים ביותר לרווחתם של היהודים העות'מניים, הייתה סבלנות מעטה כלפי המסורתיות הספרדית. למונטפיורי, בעצמו, למרות מאמציו הנמרצים ואפילו הרואיים לעזור ליהודים

העות'מניים, לא הייתה כל אהדה להשכלה המסורתית הספרדית שאותה ראה בעת ביקורו באיסטנבול ב-1840. במקום להתרכז בלימודי עברית ותלמוד בלבד, כך לטענתו, ניתן להקל על העוני על ידי לימוד של לימודי חול. הוא לחץ על הרב הראשי של האימפריה העות'מנית, חיים משה פרסקו, שיפרסם הצהרה לדרבן את בתי הספר היהודים לשכור מורים לטורקית.

בהתחשב בלהיטות הקנאית לרפורמה, לא מפתיע שיהודי לונדון סירבו לעזור ולבנות את בתי הכנסת של מונאסטיר ואת בתי הספר הדתיים. הם רצו לשנות את המוסדות הללו ולא לשמר אותם. אחיינו של מונטפיורי, יוסף מאיר, ישב בוועדה שבה הוחלט להימנע מלסייע. פרוטוקול הכנס של יהודי לונדון מיום 31 בנובמבר, 1863, מאשר שלא היו להם נקיפות-מצפון בקשר לדחיית הבקשה של מונאסטיר.

"[הנשיא] דיווח שהוא קיבל איגרת ממר קאלברט, הקונסול של הוד מלכותה במונאסטיר, מיום 22 באוקטובר האחרון המתייחס לקושי שבארגון וועדת סיוע וכן לרצונם של זקני הקהילה להפנות חלק מהתרומות לקרן ייעודית לבנייתם מחדש של בתי כנסת ובתי הספר, אולם לדעתו, (.. קטע לא ברור במסמך) כל התרומות יועדו אך ורק למזון, ביגוד, דיור וכו' של העניים ומחוסרי-הכול".

הוועדה תמכה גם היא בדעתו והסמיכה את מר מונטפיורי לכתוב למר קאלברט על החלטתה. על פי הכתוב בדו"ח, הפקידה יהדות לונדון את תרומותיה בידיו של הקונסול קאלברט במונאסטיר ודרכו היא שלטה, למעשה, על המטרות שלמען הכסף יועד. הם גם ייעצו לקאלברט להעניק לקהילה קצבה. קצב העברת כספי הסיוע הוגבל ל-10 ליש"ט לשבוע ויותר מאוחר הועלה ל-25 או 30 לשבוע, לפי שיקול דעתו של קאלברט. ליהודי מונאסטיר לא היה כל שיקול-דעת בנושא והם היו במעמד מביך שחייב אותם לבקש רשות למימון של כל פרויקט.

אחרי פרשת דמשק של 1840, מונטפיורי ומנהיגים נוספים של היהדות הספרדית המערבית תמכו במודרניזציה של בתי הספר היהודים העות'מניים, אותם ראו כנחשלים וכגורם העיקרי לעוני של היהודים הספרדים. אולם, למרות הסלידה הזאת צריך היה האירוע במונאסטיר לזעזע אותם. יהדות מונאסטיר הייתה, אמנם, נואשת ובמצוקה גדולה, אולם יהדות המערב נותרה תקיפה בהתנגדותה למסורת קיום המצוות ומערכות החינוך של היהדות הספרדית. פעולתה של יהדות לונדון אותה למונאסטירילים שהגיעה העת להינתק מהחינוך המסורתי ושישנם כאלה שהם פתוחים לרעיון הזה והיו מוכנים לפעול לפיו. השריפה סימלה, למעשה, את תחילת המהפך בעולם המסורתי של יהודי מונאסטיר. הפרק הבא דן בהשפעות החברתיות של השריפה.

At a Meeting holden on the 8th Tivry 5724
21 September 1863 present:-
Messrs M. S. Picciotto President, in the Chair
A. S. Mendicino
A. Mocatta
A. S. S. Pass
M. de Sery
B. Casattlo Secretary
C. Solignio J. St. Valentini Isaac Aflato
David Branden B. Colaco M. Casattlo
D. S. Pass S. St. Andrade S. Moor
Read the Speech of the Mahamad as follows:-
Gentlemen
You are convened to this Meeting on
Special business.
The Mahamad have felt it their
duty to call you together, in order to lay
before you a communication received from the
Board of Caputies, on the awful calamity
which has unhappily fallen on our Brethren
in the Town of Monasteri, Salonica. -
The Mahamad recommend that your sanction
be given to them, to permit Offerings to be
made in our Synagogue on the day of the year

איור 3-3. פרוטוקול הישיבה המיוחדת מתאריך ה-21 בספטמבר 1863, של מועצת זקני העדה היהודית הספרדית-פורטוגלית, בלונדון, בנושא השריפה במונאסטיר. הפרוטוקול מצוין ש"מעמד" הקהילה, או מועצת המנהלים, "חשבו לנכון שמתפקידם לכנס אתכם יחד על מנת להציג בפניכם את המסר שהתקבל מוועד שליחי הקהילה, אודות האסון הנורא שנפל, למגינת לבנו, על אחינו בעיר מונאסטיר".

שקיעה כלכלית, אובדן מעמדה של העיר והשריפה השנייה

בזמן שיהודי מונאסטיר נאבקו להתאושש מהשריפה המשיכה העיר לשקוע. בשיא מעמדה המדיני באמצע המאה ה-18, הייתה מונאסטיר בירת המחוז (*eyelet*) של רומליה, שהשתרעה מהחוף האלבני ועד לקרבת איסטנבול. אולם ב-1864 פרסמה הממשלה העות'מנית תקנה חדשה שחילקה את המחוז הגדול למחוזות-משנה (*vilayet*), שינוי שגם הוריד את הפאשה ממעמדו הרם למעמד של מושל (*valis*) בלבד. רומליה חולקה וסלוניקי הפכה לבירה של מחוז-משנה עצמאי ועקב כך צומצם מעמדה המנהלי של מונאסטיר. מונאסטיר איבדה גם את השליטה על שלוש נפות (*sanjaks*) אלבניות בחוף האדריאטי, מהלך שקיפח את מחוז-המשנה מונאסטיר שאיבד, בכך, את המוצא היחיד שהיה לו לים. באותה שנה היו גם סמנים נוספים לכך שהשריפה גרמה להיחלשותה של הכלכלה האזורית. ביריד של Frilep, בקרבתה, לא עמדו המכירות בציפיות שנוצרו על פי הביקושים שהיו ב-1863.

ב-1864 נותרו סחורות מיובאות רבות שלא נמצא להן קונה. שנת 1867 הביאה אתה צרות חדשות למונאסטיר. גדלה גם הרגישות לצרות ישנות שלא הפריעו למהלך החיים התקין בעיר בזמנים טובים יותר.

באביב 1867, נחשפה הנהגת התושבים במונאסטיר לשמועות שערים עומדת לאבד את מעמדה כבירת המחוז. הממשלה באיסטנבול הורתה למונאסטיר לוותר על מעמדה העצמאי ולהיות נפה או אזור בתוך מחוז-המשנה של סלוניקי. מונאסטיר אמורה לוותר על מנהל המחוז ולהיות כפופה למושל בסלוניקי. מצב זה מהווה סיום למעמדה הרם של מונאסטיר, שממנו נהנתה מאז שהפכה לבירת המחוז ב-1831.

בניסיון להיאבק בצו, פנו מנהיגי הקהילות הנוצרית, המוסלמית והיהודית ושלחו, במשותף, מברק לאיסטנבול והפצירו בממשלה לקבוע את מונאסטיר ולא את סלוניקי כבירת המחוזות המשותפים. הם טענו שמיקומה המרכזי של מונאסטיר והצורך להילחם בפורעי החוק האלבנים באזור מחייבים את נוכחותו של מושל בעיר. אולם דאגתם העיקרית הייתה המיתון הכלכלי שיהיה במונאסטיר אם העיר תאבד את משרת המושל. הקונסול קאלברט סיכם, בקיצור, את הטענות שהועלו:

"שקיעת המסחר במונאסטיר, שהתגברה בהתמדה שנים רבות ועד לשריפה הגדולה של 1863 (שממנה לא הצליחה עדיין העיר להשתקם), ירידת הערך של הנכסים כגון חנויות, אכסניות ובתי מגורים, תמשך גם היא (אם מונאסטיר תאבד את המושל שלה). סלוניקי, כך נטען, היא עיר נמל שהמסחר בה מובטח והיא לא תאבד כהוא זה אם מושב מושל המחוז לא ייקבע בה. לעומת זאת, במקרה של מונאסטיר, העברת המושל היא עניין בעל חשיבות חיונית כה רבה שההשפעות הרות האסון שלה עלולות להיות מורגשות בכל התחומים".

משלוח המברק לאיסטנבול היה לשווא. בסוף יוני 1867 איבדה, מונאסטיר, את המושל שלה והמחוז סופח לתוך מחוז המשנה החדש של סלוניקי. כפי שהיה צפוי, עד אמצע 1868 חוותה מונאסטיר מיתון במסחר. אולם השפל הזה לא יכול להיזקף לחובת ביטול משרת המושל בלבד. ב-24 ביולי 1867 שוב פקדה את מונאסטיר שריפה. שוב, היה סבל הקהילה היהודית גדול והרובע היהודי, ששוקם, נפגע קשות פעם נוספת. לפי הקונסול קאלברט בין 190 ל-200 בתים שאכלסו היהודים מהמעמד העני ביותר נהרסו כליל וכמוהם גם בית כנסת ובית הספר שהיה למעשה תלמוד תורה שנבנה מחדש לאחר השריפה של 1863. גם בפעם זאת דיווח הקונסול קאלברט לממונים עליו על הנזקים של מונאסטיר בשריפה:

"בשלב השריפה הראשונים עלו בלהבות חנויות רבות על תכולתן: במקומות מרוחקים יותר התאפשר לדיירים לפנות חלק מרכושם למקום מבטחים למרות זאת היה אבדן הסחורה כבד ביותר, והאסון הזה, שהתרחש ארבע שנים בלבד לאחר השריפה הנוראה של 1863, ושכילתה אותו שטח עצמו, מוטטה למעשה סוחרים רבים שעדיין נאבקו לחלץ את עצמם מהפסדיהם הקודמים. מוסלמים, נוצרים ויהודים חלקו ביניהם את רוע המזל. הסובל ביותר היה אחד מהסוחרים היהודים העיקריים שהמחסן בנוי האבן שלו לא הצליח להגן על הסחורות מאירופה שהיו בו ושערכם נאמד בכ-5000 ליש"ט".

השריפה הזאת גזלה ממונאסטיר 674 חנויות והשפיעה קשות על יהודי העיר. הפגיעה במרצם, ברוח הקהילה ובמשאבים החומריים הייתה, לא ספק, עצומה. על פי הדיווח של קאלברט, סוחר יהודי אמיד שהצליח להימנע מהחורבן של השריפה של 1863 ושנקט באמצעי זהירות נגד שריפה ואחסן את הסחורות במחסן בנוי-אבן, איבד את כל רכושו בשריפה של 1867. הפסדים אישיים כאלה היו הרי אסון לכל הקהילה היהודית שהייתה תלויה בעשיריה במימון של בתי הספר, בתי הכנסת וקרנות סעד לנזקקים.

השקיעה של היהודים קרתה בתקופה של מיתון כללי. הדו"ח של קאלברט חושף, למעשה שמונאסטיר בכללותה עברה שינוי לרעה בארבעת השנים שעברו מאז השריפה של 1863. העיר איבדה את היכולת לנהל את עצמה. בשריפה של 1863 הופעלו התותחים המתריעים על שריפה תוך זמן קצר וקאלברט שיבח את המאמצים המפרכים שנקטו המשטרה וכוחות הביטחון לדיכוי האש. ב-1867 לעומת זאת השתלטה על העיר תשישות. פעמוני האזעקה הופעלו זמן רב לאחר שהשריפה התפשטה וכבר לא ניתן היה להשתלט עליה. הציוד שבו השתמשו הכבאים לפינוי בתים בכדי ליצור חיץ בפני התפשטות הלהבות היה "באופן מצער, לא מתאים ולחיילים לא היה גם, כנראה, שום ניסיון בהפעלתו". וממשיך קאלברט בכעסו:

"הכבאיות היו חלשות מכדי שיוכלו להתמודד עם להבות בסדרי הגודל האלה ובאופן כללי ניכר חוסר אירגון מזעזע ביכולות לטפל במקרה חירום כזה. תושבי העיר אינם מסוגלים, או שאינם רוצים להפעיל שום מאמצים לטובת רווחת הכלל. אחרת, היו נוקטים באמצעי זהירות אחרי הניסיון שצברו בשריפה הגדולה הקודמת והיו מוכנים טוב יותר באירוע הנוכחי".

הגזירות שנחתו על העיר בשנות ה-60 השפיעו קשות על מונאסטיר. השריפה הגדולה, הקטנת גודל המחוז ואיבוד מעמדה כבירת המחוז הותירו אותה חלשה ונטולת יכולות. לפני שאיבד את מעמדו כמושל מחוז מונאסטיר, ביוני 1867, שקד תאופיק פאשה בקדחתנות על השלמת סלילת רחובותיה הראשיים של העיר ובנייתו של גשר אבן. עם עזיבתו, הופסקו העבודות הציבוריות. נראה היה שעזיבתו בחודש יוני הותירה את מנהלת העיר באי-סדר מוחלט שתרם גם הוא לביצועים הדלים של מאמצי הכיבוי בחודש יולי.

העמקת הדלות, 1868-69

במצבה המוחלש, הפכו בעיות ישנות, שמונאסטיר התייחסה אליהם במידה של שוויון נפש בתקופות השגשוג, לאיום ממשי על האיתנות הכלכלית שלה. רשת הדרכים בחלקה הפנימי של מקדוניה הייתה, תמיד, מחרידה, והעברת סחורה איטית ויקרה. אולם, עתה לא יכלה עוד מונאסטיר להרשות לעצמה עיכוב כזה במסחר. תחנות המיסים העתיקות, שלוש במספר, שגבו מס מהסוחרים שעברו בדרך בין מונאסטיר לסלוניקי, הפכו את המצב הרע לגרוע אפילו יותר.

ב-1868 הייתה הדלות נפוצה מאוד במונאסטיר. באיגרת מה-15 באפריל כתב קאלברט "באוכלוסייה הנוצרית בעיר ישנו, למרבה הצער, מספר גדול של משפחות שהן במצב של עוני מתמשך או קרוב מאוד למצב הזה". באשר ליהודים, מכלל האוכלוסייה בת 600 המשפחות חיינו כולן, מלבד כ-150 "דלות אומללה". חמש שנים מוקדם יותר, בזמן השריפה הגדולה של 1863, דיווח סטובר ש-300 משפחות יהודיות הצליחו להשתחרר מעוני. מספר כפול מאלה שעשו זאת ב-1868. בין 1863 ל-1868 עלה שיעור העוני במשפחות היהודיות של מונאסטיר, מ-50% ל-75%.

בתחילת 1868, נוכחו האנשים המרוששים האלה לדעת שצפויה להם עליה במיסים. ההיטל היה לגבי הפטור משרות צבאי שנהנו ממנו התושבים הלא-מוסלמים באימפריה. הקהילות הלא-מוסלמיות הן, ולא האזרחים כפרטים, היו אחראיות לתשלום ה-*bedel-i askeri* שחושב לפי סכום של 5,000 פיאסטרים טורקים לכל 180 איש בגילאים שבין 16 ל-60. לפני 1868, שילמה הקהילה הנוצרית סכום של 104,101 פיאסטרים והיהודים שילמו 15,833 פיאסטרים.

העלייה במיסים התבססה על מפקד אוכלוסין חדש ועל שינוי של שיטת החישוב. על פי הנוסחה החדשה היה על הנוצרים לשלם 172,652 פיאטר, עליה של 66% מעבר לערך הקודם. הקהילה היהודית במונאסטיר מצאה את עצמה, לפתע, אחראית לתשלום היטל בסך 39,749 פיאטר, עלייה תלולה של 150% מעל התשלום הקודם. לגבי מרבית יהודי מונאסטיר העלייה במס הייתה אקדמית בלבד היות ולא היה להם, ממילא, כסף לשלם אותו, או כל מס אחר. הנטל נפל על שכמם של מעטים, חברי הקהילה האמידים שנשאו, בעבר, בעול תשלומי המיסים בשמם של אחיהם המרוששים.

היהודים והנוצרים במונאסטיר מחו על העלייה במיסים ולגמרי לא ברור האם העלייה הזו בכלל נאכפה. בכל מקרה, מצבם הכלכלי של היהודים לא הראה שום שיפור בשנה שלאחר מכן. בדיווח מה-23 בנובמבר 1869 מציין קאלברט שליהודים וכמוהם גם לנוצרים או למוסלמים אין למעשה כסף לתרום לעניים בקהילותיהם ואין לאף אחת מהקהילות אמצעים לתרום לעניים החולים כספים לרכישת תרופות או לעזרה ראשונה. לאחר השריפה של 1863 הצליחו היהודים להסתדר ללא סיוע רפואי מצד הקהילה הודות למיסיונר הסקוטי סטובר שסיפק תרופות ליהודים החולים שביקר. אולם סטובר מת ב-1864 ממחלת הטיפוס שנדבק בה כשטיפל בחולים מהקהילה היהודית. הגב' סטובר עזבה את מונאסטיר זמן קצר לאחר מכן. השליח שהחליף את סטובר היה מר הופהיינג, שעבד עם היהודים בסלוניקי. הופהיינג הגיע למונאסטיר באוגוסט 1865 אבל זמן קצר לאחר מכן הוא חלה פעמים מספר בקדחת. הוא עזב את העיר במאי 1866 לאחר פחות משנה. התנאים במונאסטיר היו קשים מאוד, בעליל.

המדיניות העות'מנית מחמירה את המצב

בעשור של שנות 1860 סבלה מונאסטיר מצירוף של שריפות והחלטות ממשלתיות שיחד, מוטטו את השוק, סילקו את המושל, החלישו את השלטון המקומי ופגעו בכלכלת העיר. המגמה השלילית הזו נמשכה אל תחילת שנות ה-70. ב-1870 ופעם נוספת ב-1871 קיבלה הממשלה העות'מנית החלטות שגרמו לבעיות שהיו נחלתה של מונאסטיר בשנות ה-1880 ובשנים שלאחר מכן. למרות שהחלטות אלה לא היו מכוונות אל יהודי מונאסטיר, הן השפיעו במידה רבה גם על הקהילה היהודית.

ב-12 במרץ 1874 יצרה הממשלה העות'מנית כנסייה בולגרית עצמאית. לפני כן היו הכנסיות היוונית והארמנית היחידות שהוכרו באופן רשמי. הצעד הזה נעשה כניסיון ליצור איזון בין שתי התנועות הלאומיות, הבולגרית והיוונית, שהחלו להתגבר במקדוניה. אבל, במקום שהן ינטרלו זו את זו, גרם ייסוד הכנסייה הבולגרית לתגבור הרגשות

הלאומיים והמריץ את הסכסוך בין שתי הקבוצות. לרוע מזלה של מונאסטיר היא הפכה למשכנם של רבים משתי הקבוצות ובשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 הפכה למרכז ללוחמת גרילה כששתי הקבוצות נאבקות ביניהם על הזכות לשלוט במקדוניה לאחר סיום השלטון הטורקי. האלימות החרפה הביאה להגירה של רבים מיהודי מונאסטיר.

למעשה החלו הבעיות לצופ על פני השטח עוד לפני 1870. כבר ב-1860 החלו דוברים בולגרים, שלפני כן השתייכו לכנסייה היוונית, לפתח זהות בולגרית. באפריל 1873, כתב המיסיונר הצרפתי Jean-Joseph Cassagne, שבין הבולגרים והיוונים במונאסטיר ש"אך אתמול" חלקו אותה אמונה, אותה כנסייה ואתם בתי ספר, לא נותר דבר משותף.

שנה אחרי שהאימפריה הביאה לכך שהסכסוך היווני-בולגרי, שהיה עד אז על אש קטנה, הגיע לרתיחה ממש, היא החלה, לאחר עיכוב ממושך, לבנות מסילות ברזל במקדוניה. ב-9 בפברואר 1871 החלו העבודות לחיבור מסילת הברזל מסלוניקי צפונה אל סקופיה. הקו הושלם בסוף דצמבר 1874 והביא רווחים עצומים לסקופיה, בעיקר אחרי 1888 כשהפכה לצומת בקו הרכבת לוינה. רעיון חיבור של מסילת ברזל ממונאסטיר לסלוניקי הוצע, כבר ב-1859 ופעמים נוספות בשנות ה-60, אולם הדיונים לא נשאו פרי ודבר לא התבצע בשטח. בסופו של דבר לא התחילו בעבודות להקמת קו הרכבת סלוניקי-מונאסטיר לפני מאי 1891 והחיבור על 219 הקילומטרים שלו לא הושלם לפני יוני 1894, 20 שנה אחרי שסקופיה זכתה לחיבור כזה.

התפתחותה של מונאסטיר נפגעה עקב ההמתנה הממושכת לחיבור מסילת הברזל לסלוניקי וחוזקה הכלכלי, יחסית לסקופיה ירד מאוד. סחורות שבעבר היו עוברות דרך מונאסטיר בדרכם לאלבניה או לצפון מקדוניה מצאו דרכים חלופיות שהתאפשרו בגלל קו הרכבת סלוניקי-סקופיה. בגלל חסרונה של מסילת הברזל, נאלצו סוחרים מונאסטיר לסמוך על רשת הדרכים המתפוררת. כלפי יהודי מונאסטיר שפרנסתם הייתה תלויה במשלוח-ידם ובמסחר, משמעות שקיעתה של מונאסטיר הייתה שהיו להם הרבה פחות הזדמנויות להיכנס לעסקים ולהיחלץ ממעגל העוני.

בשנות השבעים של המאה ה-19 חלה סטייה חשובה נוספת במדיניות העות'מנית שהיו לה השלכות על יהודי האימפריה. ב-1876 שאפו חסידי הרפורמה לבסס את האימפריה כמדינה דמוקרטית עם חוקה ואסיפה מחוקקת נבחרת ובכך להשלים את המהפך הליברלי שהתחיל עם הרפורמות של 1839 ו-1856. תומכי החוקה שאפו לבטל את המיסים המיוחדים ואת שאר ההבדלים החוקתיים בין מוסלמים למי שאינם מוסלמים, מהלך שהיה עשוי להוביל אצל היהודים העות'מניים להתפתחות של זהות בדומה לזו של אחיהם באנגליה ובצרפת, שם לקחו היהודים חלק בשפה ובתרבות הלאומית. אולם, ב-1878, ביטל הסולטן עבדולחמיד ה-II את החוקה של 1876 ופיזר את הפרלמנט החדש. הזהות הדתית ולא זו העות'מנית, המשיכה להיות החשובה יותר לגבי המוסלמים, הנוצרים והיהודים באימפריה.

עוני לאומי ופיצול

ההלוואות המופרזות שלקחה האימפריה ממקורות זרים בשנות החמישים והשישים של המאה ה-19, שאליהם נוספה הבצורת ב-1872, הרעב בשנים 74-1873, התמוטטות הבורסה בווינה ב-1873 והבהלה בשוק הכספים הבינלאומי שבאה בעקבותיה, הביאה ב-1875 לפשיטת רגל של האימפריה העות'מנית. בניסיון לאסוף כסף העלו העות'מניים את המיסים מה שהביא להתקוממות בחבל בוסניה-הרצגובינה בבלקן בקיץ של 1875 והתחיל "המשבר במזרח". באביב של 1876 עמדו העות'מניים נוכח התקוממות בולגרית במזרח מקדוניה ובאותו קיץ הכריזו סרביה ומונטנגרו מלחמה על טורקיה. באפריל 1877 תקפה גם רוסיה את האימפריה העות'מנית.

האלימות בבלקן שככה, זמנית, בעקבות חוזה ברלין שהביא לסיומה של השליטה העות'מנית במרביתו של האזור. האימפריה האוסטרו-הונגרית קיבלה את השליטה על בוסניה-הרצגובינה שגבלה עמה בדרום. סרביה, מונטנגרו ורומניה שהיו בעלות מעמד אוטונומי בשליטה העות'מנית, זכו לעצמאות. המחצית הצפונית של מה שעתידי להיות בולגריה קיבל מעמד אוטונומי ואילו החלק הדרומי זכה למעמד חצי-אוטונומי. הנכסים היחידים באירופה שנתרו בשליטו הישירה של השלטון העות'מני היו אלבניה ומקדוניה שכללה גם את מונאסטיר, סלוניקי ועוד קהילות אחדות, קטנות יותר, של יהודים ספרדים.

לגבי מרבית הקבוצות האתניות בבלקן, משמעותו של חוזה ברלין הייתה התקדמות קטנה לקראת איחוד לאומי. לגבי היהודים הספרדים הייתה המשמעות הפוכה. פיצולו של הבלקן, שבעבר היה תחת שלטון טורקי, בין מדינות נוצריות שונות, הכריח רבים מהיהודים הספרדים להסתגל לשפות חדשות, מערכות חינוך חדשות ולרמות שונות של אנטישמיות. בניגוד לאימפריה העות'מנית שהייתה חסרה תרבות לאומית שאותה הייתה יכולה לכפות על המיעוטים הרבים בתחומה, הרי סרביה ובולגריה חיפשו דרכים לבסס זהויות לאומיות וגילו חוסר סובלנות כלפי שפות המיעוטים ותרבותם שאיימו לפגוע בזהויות האלה. מיהודי ספרד ציפו להפוך לסרבים בבלגרד ולבולגרים בסקופיה. במקדוניה היהודים נותרו, בראש ובראשונה יהודים, מכיוון שהבסיס לזהות באימפריה העות'מנית נותרה הדת ולא השייכות הלאומית. ב-1878 החל בין יהודי ספרד בבלקן, תהליך של פיצול לזהויות לאומיות שונות. ארבע מאות שנות אחדות תרבותית בין היהודים הספרדים תחת המשטר העות'מני החלה להגיע אל סופה.

בעשור השנים שבין 1870 ו-1880 שרר במונאסטיר מיתון. השנים השחורות בשנות השישים הותירו את העיר חלשה ורגישה יותר למהלומות הכלכליות שספגה האימפריה בשנות השבעים. נוסף לכך, התקוממות הסרבים והבולגרים באימפריה הביאה לבריחה של התושבים המוסלמים מהאזורים אלה. רבים מהם הגיעו לאזור מונאסטיר וגרמו לייבוש נוסף של המשאבים הכלכליים העלובים שנותרו.

ביטויים כמו "מיתון" או אפילו "שפל כלכלי" אינם יכולים להתקרב לתאר את המצב מעורר הרחמים, המשפיל והדלות המזעזעת שבו היו רבים מהיהודים נתונים בעשר שנות הסבל. ב-1875 ערך J.C. Dewar, כהן דת מהכנסייה הסקוטית, ביקור אצל יהודי מונאסטיר העניים בליווי Mr. Aristides השליח החדש של הכנסייה בעיר. מר דוואר תיאר את מה שראה במכתבו מן ה-14 באפריל:

"בלינו יחד יום אחד בביקור אצל היהודים העניים הנמצאים בחסותו (של מר אריסטידס) וכן במגורים של היהודים העניים ביותר. איזו אומללות! אמרתי לעצמי אחרי שביקרתי שמונה או תשעה צריפים עלובים. היצורים האלה רוצים לחם ומגורים ולא תרופות. אנשים אומללים! לבך מתמלא ממראה עיניך. הם נראו כה אסירי-תודה על מעט תשומת הלב שהם קיבלו".